

Kâzım Berzeg’in Hukuk ve Özgürlük Düşünceleri*

Can Kilercioğlu**

Kazım Berzeg (1938-2016), Türkiye’de liberal hareketlerin başlamasında ve şekillenmesinde büyük rol oynamış hukukçu ve fikir adamıdır. İlk yazılarını 1964 yılında yazmaya başlayan Berzeg, yazı hayatı boyunca hukuk, ekonomi ve demokrasi düşüncelerini liberal bir bakış açısıyla dile getirmiştir. 1980 öncesi yazılarında Türkiye’de sol-sosyalist grupların ağır basmasından dolayı yazılarında özel mülkiyet ve serbest piyasa üzerine yoğunlaşırken, daha sonraki yıllarda bu sosyalist eğilimlerin azalmasıyla birlikte yazılarında siyaset ve demokrasi üzerine yoğunlaşmıştır. Dünyada otoriterliğin ve ekonomide müdahaleciliğin artmasına, F. A. Hayek ve M. Friedman gibi liberal düşünürler karşı çıkarken, Berzeg aynı görüşleri Türkiye’de paylaşan sayılı insanlardan olmuştur. Belki de bu nedenledir ki özgürlük düşüncesinin olgunlaşmadığı bir ortamda kendi yazdıklarını “erkenci yazılar” olarak değerlendirmektedir. Berzeg, gelip geçici popüler söylemlere bağlı kalmadan düşüncelerini oldukça tutarlı olarak savunmuş ve sağlam temellere dayandırmıştır. Öyle ki dönemin koşulları değişmesine rağmen hayat, özgürlük, mülkiyet ve liberal demokrasi görüşlerinden taviz vermemiştir. Bu bakımdan Türkiye’nin içinde bulunduğu otoriter anlayışa sert eleştiriler yöneltmiştir. Resmi ideoloji yönünde toplumu tek tipleştirme, aşırı devletçilik, bürokrasi ve anti demokratik uygulamalara karşı çıkarken, aynı zamanda toplumda bulunan kutsal devlet anlayışını da eleştirmiştir. Eleştirilerinin temelinde Türkiye’nin Batılı anlamda bir demokrasi olamaması yatmaktadır. Batı demokrasisinden kastettiği şey ise özgürlük, insan hakları, anayasacılık, hukuka

*Liberal Düşünce Topluluğu tarafından, merhum Kâzım Berzeg’in anısına ailesinin katkılarıyla düzenlenen 2021 Makale Yarışmasında jüri üyeleri tarafından ikincilik ödülüne layık görülmüştür.

**Marmara Üni. Hukuk Fakültesi Öğrencisi | 2021 Kâzım Berzeg Makale Yarışması İkincisi
Liberal Düşünce Dergisi, Yıl: 26, Sayı: 101, Kış 2021, ss. 209-223.

bağlılık, kanun karşısında eşitlik ve ekonomide serbestliktir. “Liberalizm, yalnızca, insan hak ve özgürlüklerini esas alan, insana hizmet için var olan, faaliyetlerinin tamamı hukuki ve siyasi denetim altına alınmış, sınırlandırılmış, ekonomide devletçilik saplantısı olmayan, merkeziyetçilikten kurtarılmış, gizli iş ve dalavereleri, erişilmez sırları bulunmayan hukuka bağlı demokratik devlet modelidir.” (Berzeg, 2019: 114). Bu yazının amacı Kazım Berzeg’in hukuk ve özgürlük düşüncelerini, klasik liberalizm çerçevesinde okuyucuya aktarmaktır. “...klasik liberalizmin teorik alt yapısını, siyasi olarak tabii hukuk, insan hürriyeti ve insan hakları; ekonomik olarak ise serbest piyasa ekonomisi ve sözleşme özgürlüğü oluşturur.” (Taner, 2010, s.23). Bu bağlamda Berzeg’in özgürlük düşünceleri doğal hukuk ve mülkiyet hakkı bakımından incelenirken, hukuk düşüncesinde ise bu hakların korunmasına aracılık eden hukuk devleti ve liberal demokrasi ele alınacaktır.

1. Bölüm

Bu bölümde Berzeg’in hukuk düşüncesine geçmeden önce, düşüncesinin temellerini ve hukukun hangi hakları koruması gerektiği anlatılacaktır. Bu bakımdan ilk olarak liberal düşüncedeki hakların nereden geldiği doğal haklar olarak anlatılırken, sonrasında bu haklara sahip olmanın anlam ifade edebilmesini ve maddi gerçeklikte işlevsel olabilmesini sağlayan mülkiyet hakkı anlatılacaktır.

a. Doğal Haklar

Liberalizmin hukuk anlayışı doğal hukuka dayanır. Bu görüşe göre doğal hukuk, her zaman ve her yerde geçerli olan fakat yazılı olmayan ama yine de insanın aklıyla erişebileceği yasalardır. Radikal bir liberal olan Bastiat, doğal hakları şöyle vurguluyor (Bastiat, 2017): “Hayat, özgürlük ve mülkiyet insanlar yasalar yaptığı için var değildir. Aksine, ezelden beri var olan bu unsurların kendisi hukuk yapmaya sevk etmiştir.” (Bastiat, 2017: 13). Bu sebeptendir ki doğal hukuk anlayışı şunu savunur: Bütün insanlar tanrı tarafından eşit şekilde yaratılmışlardır. Bu nedenle insanların sadece var olmalarıyla elde ettikleri yaşama, özgürlük ve mutluluğu arama hakları vardır. Bu haklar evrensel olmakla beraber, ne devlet tarafından ne de çoğunluk tarafından yok edilemez ya da kısıtlanamaz. Devlet ise bu hakları korumak için vardır ve meşruiyetinin kaynağı da budur.

Doğal hukuk görüşünü aynı şekilde Berzeg de paylaşmaktadır. “Tabii huktan doğan insan hak ve özgürlükleri, dili, dini, rengi, soyu ne olursa olsun bütün insanlar içindir ve bütün insanlar hukuk normu karşısında eşittir”

(Berzeg, 1996: 97-98) Ona göre toplumu oluşturan en küçük birim bireydir. Bu sebeple doğal hak görüşüyle beraber salt varlığıyla kendisine içkin bir değer olan bireyi temele alır. Bireyin en temel hakkı ise özgürlüktür. "Liberalizm, ferdiyetçi ve hürriyetçidir. İnsanın maddi ve manevi yapısına, hak ve hürriyetlerine saygı duyan, insana güvenen, insanı devlete adanan bir kurban değil, devleti insan ve insan topluluğunun ihtiyaçlarını karşılama vasıtası olarak gören bir sistemdir liberalizm. Düşünce inanç, ifade vs. hak ve hürriyetlerin kısıtlandığı yerde liberalizm yoktur." (Berzeg, 2019: 42). Berzeg, devletin meşruiyetinin hayat, özgürlük ve mülkiyet hakkı gibi doğal hakları koruduğu sürece var olabildiğini, aksi halde doğal hakları çiğneyen devlete karşı direnme hakkının doğacağını belirterek, Locke ile aynı görüşleri paylaşıyor. Ayrıca doğal ve ilahi hukuk düşüncesini kabul ederek; Allah'ın insanlara cüzi irade vermesini bireylerin özgür olmasıyla bağdaştırırken, İslam dininin insana zulmetmemek, zulme razı olmamak, kul hakkı yememek gibi ifadelerini İslam'daki doğal hukukun bir göstergesi olduğunu belirterek düşüncesini destekliyor. Böylelikle Berzeg, doğal hukuk görüşünü benimseyerek pozitif hukuk anlayışından ayrılmış oluyor. Doğal hukukun, pozitif hukuk anlayışından farkı şudur ki hukukun meşruiyetini devletin iradesine bağlayan, insan yapımı pozitif hukuk yerine; hukukun değiştirilemeyecek bazı yasalarının tanrı veya doğadan geldiğine inanmasıdır. Pozitif hukuk normların içeriğiyle ilgilenmezken, doğal hukuka göre bu normlar doğuştan geldiğine inanılan haklara ve etik kurallarına zarar vermeyecek şekilde olmalıdır.

Berzeg'e göre Türkiye, insan hakları konusunda Avrupa'nın oldukça gerisindedir. Çünkü hâlâ hakim "devlet baba" düşüncesi nedeniyle insanlar hak ve özgürlüklerinin farkına varamadığını, bunların devletten halka bir lütuf olarak verildiği ve devletin bu hakları istediği zaman geri alabileceği düşüncesinin yerleşmiş olduğunu söylüyor. "... tarihten gelen düşünce biçimimiz insanı hayat hakkı dahil, hiçbir alanda insan olduğu için asli hak sahibi olarak görmemize imkan vermiyor. Batı düşüncesinin, uygarlığının ve demokrasisinin temeli olan tabii hukuk telakkisi hâlâ bize çok yabancı. Kafamıza yerleşmiş düşünceye göre tek asli hak sahibi devlet." (Berzeg, 1996). Böylelikle Berzeg, hukuku pozitif hukuktan ve devletin lütfettiği haklardan ziyade insanların doğuştan gelen haklarını korumaya yönelik olması gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca belirtelim ki Berzeg, doğal hukuk anlayışına dayanarak, toplumu tek tipleştirmeye çalışan devleti de sert bir şekilde eleştirmektedir. Cumhuriyet dönemi ideologlarından olan Ziya Gökalp'in "Hayat yolu dardır, Tetik bas önü yardır, Sakın hakkım var deme, Hak yok vazife vardır" dörtlüğünü ancak Hitler veya Mussolini gibi faşist yönetimlerde görebileceğimiz türden bir şiir olarak nitelendiriyor. Aynı şekilde "Onuncu Yıl Marşı"nda geçen

“on yılda onbeş milyon genç yarattık her yaştan” ifadelerini de tek toplumcu ve hak yok vazife vardır düşüncesiyle yazıldığını, böyle bir ortamda demokrasinin olamayacağını belirtiyor. Bu uygulamadan kolayca anlaşılabilir ki, devlet, insanların en temel haklarından olan özgürlük hakkını, hakim ideoloji yönünde şekillendirmeye çalışmıştır. Yine cumhuriyetin ilk dönemlerinde, laiklik adı altında yapılan dine yönelik baskılara da karşı çıkmıştır. Laiklik her ne kadar dinin devlete, devletin de dine karışmaması demekse de uygulamada birçok yasakla dinin önüne geçilmeye çalışılmış, daha sonraları ise Diyanet İşleri Başkanlığı ile de din merkezi idarenin emrine alınmıştır. Bu tür yasakçı uygulamaların tümü doğal hak olan inanç özgürlüğüne darbe vurmuş ve liberal değerleri zedelemiştir. Çünkü liberalizm, doğal haklardan olan inanç özgürlüğünün korunmasını öngörür ve inanç, inanan kişilerin mutlak özgürlük alanıdır. Bu sebeple Berzeg, devletin insanların dinine, inancına ve ibadete karışma hakkının olmadığını ancak devletin inanç özgürlüğünü korumakla yükümlü olabileceğini belirtiyor. Ayrıca tekipleştirme doğrultusunda tüm vatandaşların Türk kimliğine geçirilmesinin birçok farklı ırktan insan barındıran bir ülkenin homojen bir yapıya ulaşamayacağı gerekçesiyle hata olduğunu dile getiriyor. Buna benzer bir görüşün 1983'teki askerî rejimin koyduğu “Türkçeden Başka Dillerle Yapılacak Yayınlar Hakkında Kanun” ve Kürtçe, Çerkezce veya Lazca konuşana hapis cezası tertip edilmesini, sorumsuz bir idarenin bizzat bölücülük yapması olarak görürken çözümü özgürlükçülükten korkmayan bir demokrasi anlayışında görüyor. Bu uygulamalardan hareketle Berzeg, mahkemelerin bireylerin haklarından çok, zaten bulunduğu konum itibarıyla güçlü olan devleti koruduğunu ve mahkemelere hakim olan zihniyetin bürokratik bir görev yürütme olduğunu belirtiyor. Bu nedenle her ne kadar Batı'nın hukukunu alsak da, Batı'nın özgürlükçü yorumuna karşılık, Türkiye'nin “tek hak sahibi devlettir” yorumuyla kanunların uygulanması, neden aynı ilerlemeyi kaydedemediğimizin göstergesi niteliğindedir.

b. Özel Mülkiyet

Bir diğer özgürlük ise ekonomik özgürlüktür. Ekonomik özgürlüğün sağlanabilmesi için özel mülkiyet, sözleşme özgürlüğü, girişim özgürlüğü ve piyasada tam rekabet şartlarının oluşması gerekir. “Piyasa ekonomisinde, sadece temel ve soyut kurallar uygulanır. Bunlar, şiddet, hırsızlık ve sahtekârlığa karşı ceza kurallarının yanı sıra genelde mülkiyet, sözleşme ve haksız fiillerle ilgili yasalardır. Bu kurallar hemen her zaman negatif kurallardır, yani insanlara yapmaları gereken şeyleri değil, yapmamaları gereken şeyleri söylerler.” (Boudreaux, 2017: 44). Özel mülkiyet sayesinde malikler kendi mülkleri üzerinde kullanma, yararlanma ve tasarruf yetkilerine sahip olurlar. Böylelikle

bireyler devletten bağımsız olarak hareket etme, diledikleri şekilde kendilerini gerçekleştirme ve kendi tercihlerini yapabilme için gerekli alanı bulurlar. “Mülkiyet ise, hayat ve özgürlük haklarının sözde kalmanın ötesine geçerek bir anlam kazanması, somut haklara dönüşebilmesi için kaçınılmaz olarak var olması gereken bir haktır.” (Yayla, 2015: 186). Bu nedenle ekonomik özgürlüğün sağlanabilmesi için liberalizmin bireyi esas alan özgürlükçü düşüncesinin ekonomideki yansıması olan kapitalizm olmazsa olmazdır.

Berzeg, özellikle 1980 öncesi yazılarında daha çok özel mülkiyet ve serbest piyasa savunuculuğunu yapmıştır. Sol-sosyalist eğilimlerin ağır bastığı dönemlerde Türkiye’yi tamamen sosyalistleştirecek ve özel mülkiyeti temelden sarsacak toprak reformuna karşı çıkmakla kalmayıp, tarımsal yapı ve tarımsal işletmeleri ıslah politikası teklif etmiştir. Bu teklifi; sübvansiyonların zamanla azaltılmasını ve bu yöndeki işletmelerin özel mülkiyete bağlı olacak şekilde ticari olarak işletilmesini içermektedir. Ayrıca madenlerin, dış ticaretin ve bankacılığın devletleştirilmesine karşı çıkmış ve Türkiye ekonomisinin kalkınabilmesi için reformların önceliğinin hukuk devletinin sağlanması ve güçlü mülkiyet hakları olduğunu ileri sürmüştür. “Türkiye’nin muhtaç olduğu sermaye teknolojinin temini, hukuk tatbikatında liberal felsefenin hakim kılınmasına bağlıdır. Çok uluslu sermaye, ciddi olarak gideceği ülkede, demokrasinin istikrar kazanmasını ve insan haklarına riayeti de gözlemlemektedir. Edineceği mülkün korunmasını, yapacağı sözleşmenin ihlalinin müeyyidelenendirilmesini, uğratılacağı zararın tümüyle ve etkin biçimde tazmininin sağlanmasını aramaktadır.” (Berzeg, 2019: 98). Sosyalizme karşı tutumu bunlarla sınırlı kalmayıp “Rus Sosyalizmi Kalkınmada Başarı Sağlayamadı”, “Sosyalist Üretim Kalitesizdir” ve “Sosyalizmle Kalkınma Hayali İflas Etmiştir” yazılarında sosyalist ekonomi savunucularının iddia ettiği kalkınmanın gerçekçi olmadığını belirtmiştir. (Berzeg, 2019) Dahası, sosyalizmin ütöpik hedefleri için büyük halk kitlelerinin feda edildiğini ve buna karşılık olarak Rusya’nın, hem sosyalist olmadığı zamanlarından hem de Batı ülkelerinden hâlâ geri olduğunu ülkelerin ekonomik durumlarını karşılaştırarak göstermiştir. Ayrıca Berzeg, özel mülkiyetin pratik faydalarının yanında felsefi arka planına da önem vermiş, klasik liberalizmin öncülerinden olan John Locke ile aynı görüşleri paylaşarak özel mülkiyetin bir doğal hak olduğunu savunmuş ve devletin meşruiyetini insanların hayat, özgürlük ve mülkiyet hakkının korunmasından geldiğini belirtmiştir. Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Beyannamesi, Birleşmiş Milletler Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi ve İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi gibi insan haklarını evrensel olarak ortaya koymaya çalışan belgelere atıf yaparak da özel mülkiyet savunusunu güçlendirmiştir. Böylelikle sosyalizmin özel mülkiyeti yok edip, bütün ekonomik faaliyetlerin merkezi otoriteye bağlandığı

baskıcı bir yönetim yerine, gerek teorik gerekse pratik gerekçelerle liberal ekonominin “kendiliğinden doğan düzen” fikrini savunmuştur.

Liberalizmin ekonomik ayağı olan kapitalizmi destekleyen Berzeg, sosyalizme karşı olduğu kadar her defasında aşırı devletçiliğe ve müdahaleciliğe karşı da serbest piyasayı savunmuştur. “Demokratik düzenin yaşayabilmesi ve halkın hakimiyetinin gerçekleşebilmesi için, ekonomik vasatın özel mülkiyet ve serbest teşebbüs esasına dayandırılmasında mantıki bir zaruriyet vardır... halkın reyini serbestçe siyasi iktidara karşı kullanabilmesi için, her şeyden önce fertlerin mali yönden, geçim kaynağı bakımından iktidara bağlı olmaması gerekir.” (Berzeg, 2019: 131). Berzeg’in bu ifadesinden ekonomik özgürlüklerin ve siyasi özgürlüklerin zorunlu bir ilişki içerisinde olduğunu çıkarmak mümkündür. Aynı ilişkiyi 20. yüzyılın önemli liberal düşünürlerinden olan M. Friedman şöyle açıklıyor: “Ekonomik düzenlemeler özgür bir toplumun ilerlemesinde ikili rol oynar. Öncelikle, ekonomik düzenlemelerdeki özgürlük geniş anlamda özgürlüğün tamamlayıcılarından biridir, bu nedenle tek başına bir amaçtır. İkincisi ekonomik özgürlük siyasi özgürlüğe giden yolda vazgeçilmez bir araçtır.” (Friedman, 2018: 36). Buna rağmen Türkiye, müdahaleci Keynes doktrininde öngörülenden çok daha fazla piyasaya karışmış ve özel mülkiyet tanınmasına rağmen bunun kullanım alanı oldukça daraltmıştır. Bu çerçevede bakıldığında Berzeg’in mülkiyet vurgusu oldukça yerindedir ki devletin ekonomik hâkimiyeti arttıkça bireylerin geçim kaynakları da o derece devletin hâkimiyetine girmiş olur. Böylelikle tamamen devletçi bir düzende, ekonomik özgürlüklerinin yanında demokrasinin de zayıflaması kaçınılmaz olur ve geçimini siyasi iktidara bağlanan halkın iktidarı denetlemesi olanaksızlaşır.

Berzeg’e göre, Türkiye’deki mülkiyet haklarının durumu hâlâ Avrupa ülkelerinin oldukça gerisindedir. Türkiye, kapitalizmi oturaklı bir şekilde uygulayan İsviçre’den Medeni Kanununu ve Borçlar Kanununu iktibas etmesine rağmen uygulamada bırakalım kapitalizmi, sosyalist ülkelere benzer bir tutum içinde olmuştur. “Önce, bürokratik yapının uzantısı gibi davranan yargı uygulamasıyla, sonra, özel kanunlarla mülkiyeti sınırlandırmış, Batı demokrasilerinde benzeri olmayan orman kanunları, mera hükümleri, sair hükümlere, memleket arzının % 75’ini, devlet-kamu mülkü durumuna sokmuş, bu yönüyle Türkiye, komünist ülkeler manzarasına dahil edilmiştir.” (Berzeg, 2019: 155). Böylelikle insanların tek geçim kaynakları olan tarla ve bahçeler ya devlet tarafından gaspa uğramış ya da gaspa uğrama tehlikesi altına girmiştir ki geçim kaynaklarının devlet kontrolüne geçmesi yukarıda da belirtildiği gibi ekonomik özgürlükler ve dolaylı yoldan diğer özgürlüklerin baskılanmasına yol açmıştır. 1926 yılında İcra ve İflas Kanunu’na “Devlet malı haczedilemez” kuralı getirilmiştir. Berzeg bu kanunu, zaten hukuk yapma ve polis/asker kullanma

yetkisine sahip olan güçlü devleti, “devletin korunması” adı altında çağdaş demokrasilere ters düşecek biçimde güçlendirdiğini söylüyor. Dahası, devletin bu kadar büyük israfa sebep olmasının “kamu yararı” gibi muğlak bir ifadeyle de haklılaştırılması yoluna gidilmiştir. Kamu yararı, Berzeg’in kendisini konumlandığı klasik liberalizm geleneğinin ferdiyetçi yapısına ters düşen bir savunmadır. “Metodolojik bireycilik olarak bilinen bakış açısı, bireylerin ötesinde kolektifin kendi varlığı olmadığını söyler... toplumun kendi kendisine ait bağımsız bir aklı yoktur; düşünen ve değer biçen, olayları seçen ve yönlendiren bireylerdir. Bir topluluğu oluşturan bireylerin çıkarlarından öte kolektif bir kamu çıkarı söz konusu değildir.” (Butler, 2018: 23). Berzeg, bu kanun nedeniyle SSK’nın, KİT’lerin ve belediyelerin kullandıkları bütçeyi har vurup harman savurduğunu ve milli felaket haline geldiğini, bunlardan kurtulmanın yolunun ise devletin malı haczedilmesi yasağının kaldırılmasında ve böylelikle zarar eden kurumların ülkeye yük olmadan tasfiye edilmesinde görüyor.

Berzeg, Türkiye’de yapılan birçok kamulaştırmanın uluslararası hukuka ve hakkaniyete uyulmadan yapıldığını belirtmektedir. “Türkiye’de ise hâlâ kamulaştırma, büyük milli menfaatler uğruna, yüzbinlerce insanın feda edilmesi zihniyetiyle yürütülmektedir. Yapılan her büyük baraj, yüzbinlerce insanın mülksüz, evsiz, işsiz, aç göçmenler haline gelmesine yol açmaktadır. Bu insanlara, çoğunlukla mülkleri sular altında kaldıktan çok sonra, bütçe tahsilatıyla sınırlı sembolik ödemeler yapılmakta...” (Berzeg, 2018: 157). Belirtmekte fayda var ki Berzeg’in özel mülkiyet savunusu, devletin ve kamulaştırmanın olmadığı bir sistem anlamına gelmemektedir. Karşı çıktığı nokta, devletin özel mülkiyeti aşırı baskılaması ve vatandaşların zararı pahasına yapılan kamulaştırmalardır: “Uluslararası hukukun genel ilkeleri uyarınca kamulaştırmanın ancak adalete ve hakkaniyete uygun, bağımsız mahkemeler tarafından denetlenen, insanların yoksulluktan kurtulma, çalışma, işini serbestçe seçme ve işsizlikten korunma haklarını zedelemeyen bir karşılık ya da tazminat ödenerek yapılabileceği kuşkusuzdur.” (Berzeg, 2018: 76).

2. Bölüm

Berzeg’in ve klasik liberallerin doğuştan geldiğine inandığı doğal hakların korunması devletin tekeline verilmiştir. Doğal hakların korunması devletin kuruluşu nedeniyle aynı zamanda varlığını sürdürmesi için de meşruiyet kaynağıdır. Bu sebeple, doğal hakların korunmasında devletin nasıl bir rolü olduğu anlatılacaktır. Bu bakımdan Berzeg’in düşüncesinde doğal hakların güvence altına alınmasını sağlayan hukuk devleti ve liberal demokrasi açıklanacaktır.

a. Hukuk Devleti

Hukuk devleti veya hukukun üstünlüğü, Berzeg'in hukuk görüşü açısından oldukça önemlidir. Çünkü doğal hakların tanınmış olması yetmez, aynı zamanda bunların etkin bir şekilde korunması da gerekmektedir. Hemen ekleyelim ki Berzeg'in hukuk ve güvenlik görevinin devletin tekelinde olması gerektiğini savunmakla, kendisini yine liberal gelenek içinde bulunan M. Rothbard ve Hans H. Hoppe gibi anarko-kapitalistlerden ayırmıştır. Ona göre devlet, hukuk ve güvenlik görevlerinin yerine getirilmesi için zorunlu bir organizasyondur. "... klasik liberal teoride devlete karşı çıkılmaz. Yalnızca, insan hak ve hürriyetlerinin teminata bağlanması için devlet gücünün sınırlandırılması düşünülür. Devlet gücünün sınırlandırılması için de liberalizmin en etkin aracı hukuka bağlılıktır." (Berzeg, 2019: 112). Bu bakımdan Berzeg'in liberalizm içindeki dallanmalardan ayrılıp klasik liberalizm çizgisindeki görüşleri benimsediği ortadadır. Benzer şekilde diğer klasik liberaller için de devletin varlığını toplumdaki düzenin devamı için gereklidir. "Mises, devletsiz bir toplum idealinin imkânsızlığına dikkat çekerek... toplumun varlığının tehlikeye düşeceğine işaret eder. Devletin gerekliliğini... kabul eden Hayek için de sınırlı devletin vazgeçilmez olduğu görülür. Aynı şekilde, liberteryen çizginin minimal devletçi kanadında yer alan Rand ve Nozick'in teorilerinde de devletin gerekliliği açıkça kabul edilir." (Taner, 2010: 148).

Berzeg'in hukuk devleti düşüncesi, onun hukuk felsefesiyle paralellik göstermektedir. İnsanların doğuştan gelen bazı temel haklarının olduğunu, bu sebeple devletin ancak bu temel hak ve hürriyetleri korumak ve herkese eşit uygulanmak şartıyla hukuk yapabilmesini savunmuştur. Bu bakımdan hukuk devleti görüşü, devletin liberal ve demokratik hukuk kurallarına bağlı olmasını ifade eder. Berzeg'in doğal haklar görüşünün hukuk devleti ilkesini şekillendirdiği gözükmemektedir. Böylelikle pozitif hukuk anlayışından uzaklaşmış olur. "Hukukun yegane meşruiyet ölçüsü olarak devletin üstün iradesi dikkate alındığında, bu, farklı bir hukuk devleti anlayışına; adalet ve etik değerleri devlet iradesi karşısında daha üstün bir yerde tutan bir hukuk teorisi ise daha farklı bir hukuk devleti kavramının biçimlenmesine yol açar. Örneğin, devleti hukukla özdeşleştiren Hans Kelsen gibi pozitivistlerin anlayışları, devletin sadece kendi koyduğu hukuka bağlı olması anlayışını doğurarak hukuk devletin pozitif bir sığlaştırılması düşüncesine yol açar." (Aktaş, 2018: 164).

Hukuk devletinin liberalizm değerlerinin taşıyıcı kolonu olduğu söylenebilir. Öyle ki diğer hak ve özgürlüklerin kullanılabilmesi yargının işleyişine bağlıdır. Ona göre ekonomik özgürlüğün sağlanabilmesi için özel mülkiyet, teşebbüs hürriyeti, sözleşme özgürlüğü ve tam rekabet şartları kısıntısız var

olmalıdır. Fakat devlet bu hakları tanımanın ötesinde ayrıca ihlal edilmeleri durumunda cezai yaptırım uygulamalıdır. “Batıda, haksız rekabetin, tekelliliğin önlenmesi, fikir ve sanat eserlerinin, ihtiranın, buluşun korunması, bu alandaki ihlallerin ciddi biçimde müeyyidelendirilip caydırılması yargının görevidir. Dünya ekonomisinde çok önemli yeri olan başta anonim şirketler olmak üzere sermaye şirketlerinin, vurgunculuk, dalavere organizasyonları haline gelmesinin önlenmesi... yine yargının işidir.” (Berzeg, 2019: 101). Berzeg’in de belirttiği gibi, devlet ekonomide adeta bir kural koyucu görevini üstlenmeli ve bu doğrultuda mülkiyet ihlallerinin, piyasa yasaklarının ve devlet kapitalizmi gibi uygulamaların önüne geçmelidir. Bunu yaparken de serbest piyasaya müdahale etmemelidir. Bu nedenle Berzeg’in tarif ettiği liberal devlet, güçlü fakat sınırlı bir devlettir.

Berzeg, tekrara düşmek pahasına hukuk devleti ve liberal demokrasiyi vurgularken aynı zamanda hukuk dışı uygulamaların net bir şekilde karşısında durmuştur. Bu bakımdan savunduğu hukuk devleti düşüncesini Türkiye özelinde incelediğimizde şu iki nokta üstünde daha sert eleştirilere sahip olduğunu görmek mümkündür: Gizli-etkili kuruluşlar ve darbeler. Gizli-etkili kuruluşlardan başlarsak, Berzeg’in talep ettiği liberal-demokraside devletin fonksiyonları anayasada belirtilir ve buna bağlı olarak devlet ancak ve ancak anayasa veya kanundan yetki alarak güç kullanabilir. Aksi halde kanunla sınırlandırılmayan veya kanun dışı hareket eden bir devletin ne kadar büyük adaletsizliğe ve yıkımlara yol açtığı tarihi tecrübelerle sabittir. Bu nedenle devletin hukuk sınırları dışına çıkması hiçbir koşulda kabul edilemezdir. Fakat bu tutumun aksine, uzun bir alıntı yapmak pahasına da olsa, Berzeg’in şu cümleleri Türkiye demokrasisinin, tasvir ettiği noktadan ne kadar uzakta olduğunu göstermeye yeterlidir: “Türkiye’yi seçilmiş kadrolar yönetmiyor. Milli Güvenlik Kurulu ile 2937 Sayılı Mit Kanununun 5. Maddesinde belirlenen, MİT Müsteşarı başkanlığındaki gizli, üst düzey bürokratları hükümetiyle, aynı kanunun 6. Maddesindeki doğrudan ilişki kurma yetkisiyle, Memurun Muhakematı Hakkında Kanunu Muvakkat’ın, Türk Ceza Kanununun ve sair mevzuatın sağladığı sorumsuzluk zırhıyla, tarihi, despot devlet geleneği ile bürokrasi, dilediği gibi Türkiye’yi yönetmeye devam ediyor. Parlamentonun bürokrasiyi denetleme işlevi çeşitli nedenlerle yerine getirilemiyor... Demokratik kurumlar, gerçekte, sadece vitrini süslüyor.” (Berzeg, 2019: 37). Sayılan birçok kanunun demokrasinin şeffaflığına büyük zarar verdiğini belirtirken, aynı şekilde Türk insanının otorite karşısında ne kadar ezilmiş olduğunu ve Türk demokrasisinin hukuk devleti gibi en temel ilkelere bile ne kadar uzakta olduğunu göstermiştir. Bu nedenledir ki, İngiliz The Economist dergisinin 1987 yılında iş adamları için hazırladığı kılavuzu referans göstererek, Türkiye’nin

demokratik değerler bakımından Kenya, Paraguay, Endonezya gibi 3. Dünya ülkelerinin yanında Doğu Almanya ve SSCB gibi komünist ülkelerle aynı kategoride yer almasının utanç olduğunu söylemiştir. Bu konu hakkındaki diğer bir eleştirisini de Tercüman gazetesinde yayımlanan “İrtica Üzerine” başlıklı yazısının içeriğinde geçen “Devletin gizli ve açık faaliyet gösteren kuruluşlarının din, milli eğitim ve milli kültür gibi kavramlar üzerinde fikir birliği” ve “devletin gizli ve açık etkili kuruluşlarının bir araya gelip, strateji tespit etmeleri” cümlelerine yapmıştır. Ona göre devletin demokratik değerlerin dışına çıkması hiçbir koşulda kabul edilemez. Bu sebeple bu gizli-etkili kuruluşların ki eğer varsa, faydası veya zararı üzerinde durmak yerine direkt olarak bu tür kuruluşların devlet içinde yer almasının, demokratik değerlerle zıt olacağı için meşruiyet zemininin olmadığını açıkça vurgulamıştır. Üzerinde önemle durduğu bir diğer konuya darbelerdir. Berzeg, darbenin hiçbir şekilde meşru olmadığını belirtmiş, bu düşüncesini de 1961, 1982 ve 28 Şubat darbelerinde gerek bu darbelere karşı çıktığı yazılarıyla gerek de sürecin kurbanlarının haklarını savunarak göstermiştir. Darbeyi, John Locke’un değindiği, devletin meşruiyetini yitirdiği zaman halk için doğan “direnme hakkı” ile meşrulaştırma-ya çalışanlara, halk ihtilali ile darbenin farklı şeyler olduğunu ve Türkiye’de 1960’tan beri olagelenlerin ihtilal değil darbe olduğunu belirtmiştir. Dahası, darbe iktidarının sahiplerinin koyduğu anayasaların, kaynağını halktan aldığı için yok hükmünde olduğunu belirtmiştir. Anayasa hukuku kitaplarında geçen; darbecileri “asli kurucu iktidar”, halkın seçtiklerini ise “tali kurucu iktidar” diye isimlendirip, halkın seçtiği temsilcilerin tamamen yeni bir anayasa yapamayacağı düşüncesini, “ halk anayasanın tümünden memnun değilse ne yapacak? Ya yağmur duasına çıkar gibi darbe duasına çıkacak, darbe olsun yeni anayasa yapılsın diyecek. Veya danışıklı iç harp çıkarıp darbe ortamı hazırlayacak” diyerek alaya almıştır. Böylelikle görüyor ki, Berzeg darbenin meşru olmadığından hareketle darbecilerin koyduğu anayasanın da meşru olmadığını istikrarlı bir biçimde savunmuş ve anayasanın meşruiyetinin sadece ama sadece halktan kaynaklanabileceğini belirtmiştir.

b. Özgürlüklerin Teminatı Olarak Liberal Demokrasi

Demokrasi her ne kadar halkın kendi kendini yönetmesi olarak tanımlansa da bu demokrasinin dar tanımıdır. Çünkü bu tanım, hürriyet ve mülkiyet gibi insan haklarının güvence altına alındığı, ayrıca yasama-yürütmenin birbirini ve bağımsız yargının da devleti hukuk kuralları çerçevesinde denetlediği liberal demokrasiyle; faşist-militan ve denetimsiz bir devletin varlığı arasındaki ayrımı netleştirememektedir. Burada demokrasiden kasıt, sınırlı ve liberal bir demokrasidir. Çünkü demokrasi ülkenin, halk tarafından seçilen temsilcilerce

yönetildiğini ifade ederken yasaların içeriğiyle ilgili bilgi vermez. Hâlbuki liberal demokrasi ise yasaların özgürlükler çerçevesinde yapıldığını ifade eder.

O halde bu ayrımın yapılabilmesi için daha detaylı kriterlere ihtiyaç vardır. Berzeg, demokrasi için bir tanım yapmasa da “Demokrasi, yalnız parlamento, siyasi parti ve seçim şartlarıyla da sınırlandırılmaz... Parlamento, siyasi partiler ve seçimler, demokrasiye ulaşılmasının yeterli göstergesi değil, ancak demokrasiyi gerçekleştirmenin önemli vasıtalarındandır.” (Berzeg, 2019: 148) diye belirtiyor. Anayasa profesörü Kemal Gözler’e göre demokrasinin 6 tane şartı vardır: Etkin siyasal makamların seçimle iş başına gelmesi, düzenli aralıklarla tekrarlanan seçimler, serbest ve adil seçim, birden çok siyasal partinin varlığı, muhalefetin iktidar olma şansı ve temel hakların tanınmış ve güvence altına alınmış olması (Gözler, 2018: 86-87). Bu sebeple siyasilerin seçimlere müdahale ettiği; genel ve eşit oyun, gizli sayımın olmadığı; ifade hürriyeti, toplanma hürriyeti gibi hakların tanınmadığı veya kısıtlamalara tabi olduğu yerlerde demokrasiden söz etmek mümkün değildir.

“Türkiye’ye has, farklı bir demokrasi modeli olmaz, böyle bir model demokrasi olamaz. Demokrasinin asgari standardı vardır. Bu standart, insan hakları evrensel beyanname gibi belgelerle sabittir.” (Berzeg, 2019: 81-82). Bu bakımdan Berzeg, demokrasinin müşterek olduğunu ve her ülkeye, millete, bölgeye özgü bir demokrasi tanımına karşı çıkar. Çünkü kastettiği Batı/klasik/liberal demokrasi, insanların hür doğup hür yaşadıkları; her dine ve ırka mensup insanların aynı haklara sahip olduğu; mülkiyet, çalışma ve sözleşme yapma haklarının olduğu; masumiyet karinesi ve ceza hukukuna ilişkin temel ilkelere sahip olan bir demokrasidir. Bu temel hakları, kendilerine özgü demokrasi adı altında tahrip edilmesi demokrasinin amacına terstir. “Günümüzde çeşitli hakların daima çiğnendiği komünist diktatörlükler genellikle halk demokrasisi adıyla vitrine konulmaktadır. Güney Amerika’da, Afrika’da, Asya’da, militarist-faşist bazı rejimler milli demokrasi gibi adlarla örtülmeye çalışılmaktadır.” (Berzeg, 2019: 83). Berzeg’in belirttiği gibi kendilerine özgü demokrasi uyguladıklarını iddia eden devletler, baskıcı yönetimlerini gizlemek için göstermelik olarak siyasi partileri kullanır, seçimler yapar ve parlamentoya sahiptirler. Fakat bu seçimlere sadece resmi devlet ideolojisini takip eden partiler katılabilir. Bu nedenledir ki Berzeg, bu tür demokrasileri “vitrin demokrasisi” olarak tanımlar. Demokrasinin temel amacını anlayamamış, temel hak ve hürriyetlerin korunmadığı, göstermelik olarak sözde demokratik uygulamaları yapan yönetimler için gayet isabetli bir tanımdır. Ona göre bu tip devletler, varlıklarını devam ettirebilmek için halkı iç ve dış düşmanlar tehdidiyle ürkütüp kendilerine bağımlı kılmayı hedefler. Komünistlerin iktidara gelmek ve iktidarlarını sürdürebilmek için işçi sınıfıyla diğer sosyal sınıfları

birbirine düşman kesilmesini amaçlarken, faşist yönetimlerin bu ayrılıkçılığı ırk üzerinden yaptığını belirten Berzeg, Türkiye’de de, “Türk’ün Türk’ten başka dostu yoktur” ve “Tüm dünya Türk’e düşman” gibi benzer hamasi söylemlerin olduğunu ve bunların gerek ülke içindeki birliğin sağlanması gerekse demokrasi açısından son derece zararlı olduğunu belirtir. “Antidemokratik rejimlerin, despotizmin ortaya çıktığı uzun veya kısa süre hakimiyet kurduğu her yerde, despotlar, toplumda dış ve iç düşmanlar düşüncesini yaratıp istismar ederek maksatlarına ulaşmışlardır.” (Berzeg, 2019: 92). Bu tür kutuplaştırmayla iktidara gelen Hitler, Alman ırkını üstün ırk ilan edip iç düşman olarak Yahudileri hedef gösterip katletmiş, daha sonrasında da dış düşmanlar söylemi 2. Dünya Savaşı’na yol açmış ve 60 milyon insanın ölümüyle sonuçlanmıştır. Berzeg’in savunduğu liberal demokrasi ise bunların tam tersini amaçlar. Çünkü nasıl bir insanın başarısı onun dostluk kurma, yardımlaşma kabiliyeti ve saygınlığına bağlıysa, aynısının devletler için de geçerli olduğunu belirten Berzeg, bu nedendir ki barışçı olmak ve karşılıklı çıkarlarını gözetten devletlerin her iki taraf için de maksimum faydayı sağlayacağını aşikâr olduğunu belirtmektedir.

Ona göre, demokraside esas olan farklı görüşlerin temsili ve bireysel hakların korunmasıdır. Yani amaç insanların kendi yöneticilerini belirlemeleri değildir. Amaç bireysel hakların korunmasıyken, halkın kendi yöneticisini seçmesi araçtır. “Türkiye halkının talebi... çoğulculuğa, katılımcılığa yer veren bu yönde yerelliği geliştiren çağdaş demokratik rejimdir. Böyle bir rejimde, yetki ve gücü insanlara hizmetle sınırlı ve yönetim yetkisini kullanan insanlardan farklı bir varlık olmayan devlet, insanların düşüncesine, ifadesine, dinine, kıyafetine, ekonomisine, eğitiminin şekil ve müfredatına, özellikle yaşam biçimine karışma, yön verme, engelleme yetkisine sahip olamayacak, bu alanlarda özgürce verdikleri kararların gerçekleştirilmesi ortamını hazırlayacaktır.” (Berzeg, 2012). Görüldüğü gibi Berzeg’in talep ettiği demokrasi çoğunlukçu değil; fakat çoğulcu ve sınırlı bir demokrasidir. Diğer bir ifadeyle arkasında durduğu liberal demokrasi, çoğunluğun her istediğini yaptığı mutlak demokrasi değildir. Bu sebeple çoğunluk, azınlığın temel hak ve özgürlüklerini kısıtlayamaz veya elinden alamaz. Aksi halde demokrasi değil, çoğunluk diktasından söz edilir. Bu nedenle liberal demokrasi dil, din, ırk bakımından farklılık gösteren gruplara mensup olanların her birinin bireysel özgürlüklerini korumak ve yönetime katmayı amaçlar. Böylelikle homojen bir yönetimden uzaklaşıp, farklı gruplara ait azınlıkların kendi haklarını savunabilmesinin önü açılır. “Uzlaşma dayatması faşizmdir... uzlaşmayı dayatmak faşizme götürür; herkes uzlaşacak birbiriyle demektir. Halbuki demokrasi uzlaşmayanların yarışmasıdır. Halkın çoğunluğunu kim ikna edebilirse o yönetir. Demokraside çoğunluğun yönetimi vardır; bireylerin ve azınlıkta kalanların haklarını korumak suretiyle elbette.” (Berzeg, 2008).

Berzeg, temel hak ve özgürlüklerin korunması için demokrasiyi olmazsa olmaz sayarken, demokrasinin işlemesi için devlet şekilleri olan cumhuriyet ve meşruti monarşi arasında bir fark gözetmemiş; fakat yine de anayasal monarşilerin pratikte cumhuriyetten daha demokratik olduğunu savunmuştur. Aynı zamanda Türkiye'deki cumhuriyetle demokrasiyi birleştiren dayanaksız tanıma da karşı çıkmıştır. Çünkü cumhuriyet devletin başkanın halkoyuyla seçildiği sistemi ifade ederken, demokrasi hakkında bilgi vermez. Yani bir cumhuriyet demokratik olabileceği gibi anti-demokratik de olabilir. Berzeg'e göre "Dünyada demokrasi ve cumhuriyeti istikrarla birleştirmiş tek örnek ABD'dir. ... Avrupa'da, son yüzyıl boyunca, demokrasiyi kesintisiz sürdürmüş olan rejimler, yalnızca monarşilerdir." (Berzeg, 1999). Amerika'nın cumhuriyetle demokrasiyi istikrarla birleştirmiş olmasının sebebini ise Amerikan anayasasının temelinde özgürlük olan siyasi düşünce olduğunu, temel fikri almayıp sadece şekli olarak taklit eden anayasaların ise başarısızlıkla sonuçlandığını, çünkü Amerikan anayasasının temeli, hak ve özgürlüklere karşı en büyük tehdit olan devletin gücünü sınırlandırma amacı güttüğünü savunuyor. "Amerikan sisteminin başka yerlerde başarılı olamamasının nedeni, Amerika'nın bu federatif ve anti bürokratik yapısının, başka yerlerde aynen uygulanmamış olmasıdır. Amerika, bu yönüyle de, bütün kamu hizmetlerinin, Van'daki cami hizmetlisinin, Edirne'deki tapu hademesinin kadrosunu Ankara'dan verip, tayinini Ankara'dan yapan ve dünyada bürokratik merkeziyetçiliğin en katı ve benzersiz bir örneğini sürdürmekte olan Türkiye'den çok farklıdır." (Berzeg, 1999). Bu sebeple Amerikan anayasasının devlete karşı ilahi, kutsal bir anlam yüklediğini ve devletin gücünü özerklik alanlarındaki federe devletlere bölüştürülüp sınırlandırdığı için refah seviyesinin yüksek olduğunu belirtiyor.

Ayrıca Berzeg, demokratik devletin daha güçlü olduğunu ileri sürüyor. Ona göre güçlü devlet olabilmek için ekonomik güç kadar, devletin saygınlığı ve halkın devletine sahip çıkması da aynı derecede önemlidir. Demokratik bir ülkede insanlar oy vermek suretiyle devlet yönetimine katılırlar ve böylelikle vatandaşlar devletin gerçek sahibi olduğu duygusunu en ileri şekilde hissedebileceğinden demokratik devletin daha güçlü olduğunu belirtmiştir. "Türkiye, Kıbrıs harekâtının yapıldığı 1974 yılında gücünü göstermek imkânına kavuşmuştu... Bu birliğin ve birlikten doğan güç göstergesinin sebebi kuşkusuz yaşanmakta olan demokratik düzendi; zira eleştirilse de, iktidar halkın seçtiği idi... Karşı taraftaki Yunanistan ise, faşist albaylar cuntasının idaresindeydi... Ancak bu suni görüntü, Türk askeri Kıbrıs'a çıkar çıkmaz değişti, dağılıverdi." (Berzeg, 2019: 88). Böylelikle Berzeg, demokratik devletin gerek insan haklarını güvence altına alması gerekse halkın yönetime katılımından dolayı, insanların daha fedakâr ve dayanışma içinde olacağından; demokratik

devletlerin, meşruiyetini halktan almayan anti-demokratik devletlere daima avantajlı bir konumda olacağını savunur.

Demokrasinin olmadığı, tek parti döneminden bahsederken ise, o dönemlerin oldukça totaliter olduğunu belirtir. “Bu dönem, Türkiye’de çok kapsamlı bir sosyal yapı şokunun devlet gücüyle uygulandığı, resmi ideolojiye göre yeniden oluşturulduğu... resmi ideoloji propagandasının en etkili biçimde gerçekleştiği dönemdir.” (Berzeg, 2019: 51). Fakat ona göre, Türkiye’deki totaliter ve tek parti şef yönetiminin devamlı değil, cumhuriyetin kuruluşu ve radikal devrimlerin gerçekleştirilmesi için geçici bir dönemdir. Buna rağmen tek parti dönemi ve sonrasındaysa aynı totaliter düşünceye sahip zihniyet Türk demokrasisini oldukça tahripkâr bir etkiye sahip olmuştur. Öyle ki resmi ideoloji anayasada yer almış, bazı zamanlarsa partilere resmi ideolojiye uygun oldukları kadar siyasi hayatta yer almalarına fırsat verilmiştir. Son olarak, Türkiye Cumhuriyeti’nin aynı zamanda 600 yıllık Osmanlı monarşisinin mirasını da taşıdığını atlamayan Berzeg, bugünkü demokrasimizin gerek tek parti dönemi şartlandırılmasından gerek Osmanlı monarşisi şartlanmasından kurtulduğu ölçüde yaşayacağını öngörür.

Sonuç

Özetlemek gerekirse, bir klasik liberal olan Berzeg’in hukuk ve adalet görüşleri özgürlük temeline oturmaktadır. Özgürlük savunusuna dayanak olarak da özünde insan doğası ve davranışlarının bulunduğu doğal hukuktan yararlanır. Bu özgürlüklerin bir tarafı siyasi özgürlüğü temsil ederken, diğer tarafı ekonomik özgürlüğü temsil eder ve her ikisi de birbiriyle bağlantı içindedir. Bir adım daha öteye gidip bu hakların devlet tarafından korunması gerektiğini belirterek de devletin varlığını meşrulaştırır. Diğer bir ifadeyle devlet doğal haklarımız olan yaşama, hürriyet ve mülkiyet haklarını koruduğu müddetçe meşrudur. Bu hakların ihlal edilmesi bir başka insan veya grup olabileceği gibi devlet tarafından da olabilir. Ona göre haklarımızın bir başka kişi veya kişiler tarafından ihlal edilmesini önlemek devletin göreviyken, yine aynı haklarımızın devlet tarafından ihlaline karşı da korunabilmesi için hukuk devleti ve liberal demokrasi olmazsa olmazdır. “Devlet mahiyeti icabı, mevcut olduğu anda yeterince güçlüdür. Demokrasi ve liberalizm, devlet gücünün, siyasi iktidarlar tarafından, fert aleyhine istismarının önlenmesi düşüncesinin de ürünüdür. Devleti güçlendirme sloganıyla, siyasi iktidarlara, fertlere karşı antidemokratik uygulama imkanının verilebildiği yerde liberalizm yoktur.” (Berzeg, 2019: 44). Bu bağlamda tek parti döneminin baskıcı uygulamalarını ve resmi ideolojiye göre toplumu

şekillendirme düşüncesini eleştirmiş, daha sonrasında sol-sosyalist grupların Türkiye'yi komünist ülkeler sınıfına sokacak toprak reformuna karşı özel mülkiyet ve serbest piyasayı savunmuş, devletin antidemokratik ve hukuk dışı müdahalelerine karşı çıkmıştır. Öyle ki Berzeg'in görüşleri, ifade ettiği döneme göre azınlıkta kalarak, hatta sakıncalı olarak nitelendirilmekteydi. Onun özgürlükçü düşüncelerinin aksine, baskıcı-bürokratik yönetim geleneğinin de etkisiyle toplumda kutsal devlet düşüncesi hâkim olmuştur. Bu sebeple Türkiye'de insan hakları gelişmemiş, demokrasi istenilen düzeye ulaşamamıştır. Dahası darbelerin meşrulaştırılması yoluna gidilmiş, devletin antidemokratik yöntemlere başvurmasının önü açılmış ve gizli-etkin gruplar gibi hukuk devleti sınırlarında bulunmayan mercilerden medet umulmuştur. Bu ve benzer sebeplerden dolayı da özgürlük ve demokrasi içerikli yazıları uzun bir süre hak ettiği ilgiyi görmemiştir. Birçok kez liberalizmin saf bir doktrin olduğunu ileri sürmüş ve liberalizmin içeriğini olabildiğince anlam kargaşasından kurtarmaya çalışmıştır. Böylelikle anlaşılmaktadır ki Berzeg, Türkiye'de liberal düşüncenin gelişmesinde rol oynamış, kendisini de konumlandığı şekilde klasik liberal bir fikir adamıdır.

Kaynakça

- Aktaş, S. (2018). *Hayek' in Hukuk ve Adalet Teorisi*. Ankara: Liberte Yayınları.
- Bastiat, F. (2017). *Hukuk*. Ankara: Liberte Yayınları.
- Berzeg, K. (1996) "Liberalizmin İki Determinist Tezahürü Küreselleşme ve Yerelleşme", *Liberal Düşünce*, Sayı 4, Güz 1996, ss. 90-99.
- Berzeg, K. (1996). "Neden Liberalim", *Liberal Düşünce*, Sayı 1, Kış 1996, ss. 15-27.
- Berzeg, K.(1999) "Klasik Liberalizmin Somut Örneği: Amerikan Anayasası, Başkanlık Sistemi ve Türkiye İçin Yeni Anayasa", *Yeni Türkiye Dergisi*, Ocak- Şubat 1999, Sayı 25 Liberalizm; s. 500.
- Berzeg, K. (2008) "Anayasa Mahkemesi'ne artık yeter demeli", *Anlayış Dergisi*, Kasım 2008, Sayı 66.
- Berzeg, K. (2012). "Olmayan anayasayı yapmak zor değil", *Liberal Düşünce*, Yıl 17, Sayı 66, Bahar 2012, ss. 131-142.
- Berzeg, K. (2019). *Liberalizm Demokrasi Kapıkulu Geleneği*. Ankara: Liberte Yayınları, 3. Baskı.
- Boudreaux, D. J. (2017). *Yeni Başlayanlar için Hayek*. İstanbul: Liber Plus Yayınları.
- Butler, E. (2018). *Klasik Liberalizm*. Ankara: Liberte Yayınları.
- Friedman, M. (2017). *Kapitalizm ve Özgürlük*. Ankara: Ekşi Kitaplar.
- Gözler, K. (2018). *Kısa Anayasa Hukuku*. Bursa: Ekin Yayınları.
- Taner, A. (2010). *Murray N. Rothbard Liberal Gelenekte ve Siyasi Felsefesindeki Yeri*. Ankara: Liberte Yayınları
- Yayla, A. (2015). *Liberalizm*. Ankara: Liberte Yayınları.